

**NAMANGAN VILOYATIDA EKOTURISTIK XAVFSIZLIK
MUAMMOLARI**

Xalq deputatlari Davlatobod tumani

Kengashi kotibiyat mudiri

To'xtasinova Shahnoza Muradjanovna

Annotatsiya. Maqolada Namangan viloyatining ekoturizm hududlarida sayyohlar va tabiiy muhit xavfsizligiga tahdid soluvchi omillar tahlil qilinadi. Tabiiy xavflar (sel, toshqin, qor ko'chkisi), ekologik bosim hamda tashkiliy-infratuzilmaviy kamchiliklar alohida ko'rib chiqiladi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, viloyatning asosiy ekoturistik tumanlari ayni paytda sel xavfi muntazam e'lon qilinadigan tumanlardir. Shu asosda xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ekoturizm, ekoturistik xavfsizlik, Namangan viloyati, sel xavfi, qor ko'chkisi, rekreatsion yuklama, xavflarni boshqarish, Arashon, Chodak, Nanay.

Аннотация. В статье анализируются факторы, представляющие угрозу безопасности туристов и природной среды в зонах экотуризма Наманганской области. Отдельно рассматриваются природные опасности (сели, наводнения, снежные лавины), экологическая нагрузка, а также организационные и инфраструктурные недостатки. Анализ показывает, что основные экотуристические районы области одновременно относятся к территориям, где регулярно объявляется селевой риск. На этой основе разработаны практические предложения по обеспечению безопасности в сфере экотуризма.

Ключевые слова: экотуризм, экотуристическая безопасность, Наманганская область, селевой риск, снежные лавины, рекреационная нагрузка, управление рисками, Арашан, Чодак, Нанай.

Abstract. *The article analyzes the factors posing threats to the safety of tourists and the natural environment in ecotourism areas of Namangan Region. Natural hazards, including mudflows, floods, and snow avalanches, as well as environmental pressure and organizational and infrastructural shortcomings, are examined separately. The analysis demonstrates that the region's main ecotourism destinations are simultaneously located in areas where mudflow risks are regularly reported. Based on these findings, practical recommendations for ensuring safety in ecotourism areas have been developed.*

Keywords: *ecotourism, ecotourism safety, Namangan Region, mudflow risk, snow avalanches, recreational pressure, risk management, Arashan, Chodak, Nanay.*

Ekoturizm Namangan viloyatida eng tez kengayayotgan turizm yo'nalishlaridan biridir. 2025-yilning to'qqiz oyida viloyatga 1,2 million xorijiy va 2 million mahalliy sayyoh tashrif buyurgan [1]. Pop tumanidagi Arashon ko'llari atrofida 1 200 gektar maydonda yiliga 1 million sayyohni qabul qiladigan majmua, Qamchiq dovonida xalqaro tog' dam olish zonasi, Chodak qishlog'ida turizm markazi barpo etish rejalashtirilgan [1, 2].

Sayyohlar oqimining tog' va tog'oldi hududlariga yo'nalishi yangi masalani kun tartibiga qo'yadi: bu hududlar tabiiy ofatlarga eng moyil joylardir. Ekoturistik xavfsizlik ikki tomonlama tushuncha bo'lib, bir tomondan sayyohning hayoti va sog'lig'ini tabiiy hamda texnogen xavflardan himoya qilishni, ikkinchi tomondan tabiiy muhitni turizmning salbiy ta'siridan asrashni anglatadi. Maqolaning maqsadi – viloyatda ushbu ikki yo'nalishdagi muammolarni aniqlash va ularni kamaytirish choralarini taklif etish.

Ekoturistik hududlar va ularning xususiyatlari

Viloyatning ekoturistik resurslari shimoliy tog'oldi va tog'li tumanlarda jamlangan. Pop tumanida Arashon ko'llari va Chodak, Yangiqo'rg'on tumanida Nanay, Chust tumanida G'ova, Chortoq tumanida mineral suv manbalari va sanatoriylar joylashgan. Kosonsoy tumani ham tog'oldi dam olish hududi sifatida rivojlanmoqda.

Statistika ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda viloyatdagi 38 ta ixtisoslashtirilgan joylashtirish vositasining (sanatoriy, dam olish maskanlari) aksariyati aynan shu tumanlarda: Yangiqo'rg'onda 12 ta, Chortoqda 9 ta, Popda 5 ta [3]. Ularning umumiy sig'imi 4 825 o'rinni tashkil etadi. Demak, dam oluvchilarning asosiy qismi tabiiy xavf darajasi yuqori bo'lgan hududlarda to'planadi.

Tabiiy xavf omillari

Eng jiddiy tabiiy tahdid – sel va toshqinlar. Favqulodda vaziyatlar vazirligi va O'zgidrometning ogohlantirishlarida Namangan viloyatidan Pop, Kosonsoy, Chortoq, Chust, Namangan va Yangiqo'rg'on tumanlari muntazam ravishda sel xavfi zonasi sifatida qayd etiladi [4, 5]. Bu ro'yxat viloyatning ekoturistik tumanlari ro'yxati bilan deyarli to'liq mos keladi.

Xavfning real ekanini 2021-yil iyul voqealari ko'rsatdi. 13-iyul kuni Kosonsoy tumanida sel 8 kishining o'limiga sabab bo'lgan; sel oqimi Qirg'izistonning Jalolobod viloyatida yoqqan kuchli jala natijasida Kosonsoy soyida hosil bo'lgan [6]. Oradan bir hafta o'tib, 20-iyulda Kosonsoy, Davlatobod, Yangi Namangan va Pop tumanlarida yana sel kelgan [7]. Bu hodisalar xavfning transchegaraviy xususiyatini ham ochib beradi: yog'ingarchilik qo'shni davlat hududida yog'adi, oqibati esa viloyat soylarida namoyon bo'ladi.

Qishki mavsumda Pop tumanining tog'li qismida qor ko'chish xavfi e'lon qilinadi. Masalan, 2025-yil fevral oyida bunday ogohlantirish ikki marta berilgan [8, 9]. Qamchiq dovonida qishki dam olish zonasi rejalashtirilayotgani bois bu xavfning ahamiyati yanada ortadi.

1-jadval. Namangan viloyati ekoturistik hududlaridagi asosiy tabiiy xavflar

Xavf turi	Asosiy hududlar	Xavfli davr	Ekoturizmga ta'siri
Sel va toshqin	Pop, Kosonsoy, Chortoq, Chust, Yangiqo'rg'on tumanlari	April – avgust	Soy bo'yidagi dam olish maskanlari, yo'l va ko'priklarga zarar; inson hayotiga tahdid

Xavf turi	Asosiy hududlar	Xavfli davr	Ekoturizmga ta'siri
Qor ko'chkisi	Pop tumanining tog'li qismi, Qamchiq dovoni	Dekabr – mart	Qishki dam olish va tog' yo'llarida harakat xavfi
Ko'chki va tosh qulashi	Tik yonbag'irli daralar, tog' so'qmoqlari	Bahor, kuchli yog'ingarchilikdan keyin	Piyoda yo'nalishlar va lagerlarga xavf
Suvda cho'kish	Tog' ko'llari, soylar, suv omborlari	May – sentabr	Nazoratsiz cho'milish joylarida baxtsiz hodisalar
Ob-havoning keskin o'zgarishi	Baland tog' hududlari, jumladan Arashon ko'llari	Yil davomida	Sovqotish, yo'ldan adashish, aloqa uzilishi

Izoh: sel va qor ko'chkisi bo'yicha qatorlar rasmiy ogohlantirishlarga [4, 5, 8, 9] asoslangan; qolgan qatorlar tog' turizmiga xos umumiy xavflar sifatida muallif tomonidan umumlashtirilgan.

Ekologik xavfsizlik muammolari

Ekoturistik xavfsizlikning ikkinchi tomoni – tabiatning o'zini himoya qilish. Tashriflar sonining tez o'sishi quyidagi ekologik muammolarni keltirib chiqaradi:

- **Rekreatsion yuklamaning ortishi.** Arashon majmuasi yiliga 1 million sayyohga mo'ljallanmoqda [1]. Baland tog' ko'llari ekotizimi nozik bo'lib, bunday oqim ilmiy asoslangan sig'im me'yorlarisiz o'simlik qoplami va suv sifatiga zarar yetkazishi mumkin.
- **Maishiy chiqindilar.** Tog' soylari bo'yidagi norasmiy dam olish joylarida chiqindini yig'ish va olib chiqish tizimi yetarli emas. Chiqindi soy suviga tushib, quyi oqimdagi aholi punktlariga ham ta'sir qiladi.
- **Suv manbalarining ifloslanishi.** Soy bo'yida qurilgan so'ri va oshxonalarning oqova suvlari tozalanmasdan soyga oqizilishi xavfi mavjud.
- **O'rmon va o'simlik qoplamiga zarar.** Nazoratsiz gulxan yoqish yozgi jazirama davrida yong'in xavfini oshiradi; o'tin uchun daraxt va butalarni kesish yonbag'irlar eroziyasini kuchaytiradi.

- **Soy o'zanlarida qurilish.** Dam olish maskanlarining sel o'tadigan o'zan va qayirlarda joylashtirilishi ham ekologik, ham hayotiy xavf tug'diradi. 2021-yilgi sel vaqtida sel yo'lining to'silgani va kanalning tozalanmagani zarar ko'lamini oshirgan omil sifatida qayd etilgan [7].

Tashkiliy va infratuzilmaviy muammolar

Tabiiy xavfning ofatga aylanishi ko'p jihatdan tayyorgarlik darajasiga bog'liq. Viloyat sharoitida quyidagi kamchiliklar ko'zga tashlanadi:

- **Axborot va ogohlantirish tizimining zaifligi.** Viloyatning asosiy dam olish hududi bo'lgan Chortoqda sayyohlar uchun onlayn ma'lumot olish kabi oddiy xizmatlar ham yo'lga qo'yilmagani rasman qayd etilgan [1]. Bunday sharoitda sel yoki ko'chki haqidagi ogohlantirishning dam oluvchiga o'z vaqtida yetib borishi kafolatlanmaydi.
- **Uyushmagan turizmning ustunligi.** Viloyatda atigi 9 ta turistik firma faoliyat yuritib, yiliga 6 404 kishiga xizmat ko'rsatgan [3]. Sayyohlarning asosiy qismi tog'ga mustaqil, gid va ro'yxatdan o'tishsiz chiqadi, bu qidiruv-qutqaruv ishlarini qiyinlashtiradi.
- **Marshrutlarning pasportlashtirilmagani.** Piyoda yo'nalishlarning murakkablik toifasi, xavfli uchastkalari va evakuatsiya nuqtalari ko'rsatilgan rasmiy pasportlar hamda belgilar tizimi shakllanmagan.
- **Tibbiy yordamdan uzoqlik.** Baland tog' hududlarida tez tibbiy yordam yetib borishi uzoq vaqt oladi, mobil aloqa esa barqaror emas.
- **Malakali kadrlar yetishmasligi.** Turizm sohasi uchun Yevropa andozalarida kadrlar tayyorlash faqat 2027/2028 o'quv yilidan boshlanadi [10]. Tog' gidlari va qutqaruvchilarni tayyorlash alohida yo'nalish sifatida belgilanmagan.
- **Transchegaraviy muvofiqlashtirish.** Sel oqimlarining bir qismi Qirg'iziston hududida shakllanadi [6]. Qo'shni davlat gidrometeorologiya xizmati bilan tezkor ma'lumot almashinuvi xavfsizlikning hal qiluvchi sharti hisoblanadi.

Xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha takliflar

Aniqlangan muammolar asosida quyidagi choralar taklif etiladi:

1. **Xavf xaritasini yaratish.** Barcha ekoturistik hududlar uchun sel, ko'chki va qor ko'chkisi zonalari ko'rsatilgan ochiq raqamli xarita ishlab chiqilsin. Yangi turizm obyektlari uchun yer faqat shu xarita asosida ajratilsin.
2. **Sel o'zanlarida qurilishni taqiqlash.** Soy o'zani va qayirlardagi mavjud dam olish maskanlari xatlovdan o'tkazilib, xavfli zonadagilari bosqichma-bosqich ko'chirilsin.
3. **Erta ogohlantirish tizimi.** Asosiy soylarning yuqori oqimiga avtomatik suv sathi datchiklari, dam olish maskanlariga ovozli signal qurilmalari o'rnatilsin. Ogohlantirishlar hududdagi barcha abonentlarga SMS orqali yuborilsin.
4. **Rekreatsion sig'im me'yorlari.** Arashon ko'llari, Chodak va Nanay uchun bir kunlik ruxsat etilgan tashriflar soni ilmiy asosda belgilansin va onlayn band qilish tizimi orqali nazorat qilinsin.
5. **Marshrutlarni pasportlashtirish va belgilash.** Har bir yo'nalish uchun murakkablik toifasi, davomiyligi, xavfli joylari va favqulodda aloqa raqamlari ko'rsatilgan pasport hamda yo'l belgilari joriy etilsin.
6. **Sayyohlarni ro'yxatga olish.** Tog'ga chiqayotgan guruhlar uchun mobil ilova orqali ixtiyoriy-majburiy ro'yxatdan o'tish yo'lga qo'yilsin.
7. **Qutqaruv va tibbiy postlar.** Mavsum davrida Arashon, Chodak, Nanay va Qamchiq hududlarida qutqaruv postlari va birinchi yordam punktlari tashkil etilsin.
8. **Tog' gidlarini tayyorlash va sertifikatlash.** Namangan davlat universiteti va turizm texnikumlarida birinchi yordam hamda tog'da xavfsizlik bo'yicha qisqa kurslar ochilsin; sertifikatsiz gidlik faoliyati cheklansin.
9. **Chiqindilarni boshqarish.** Dam olish hududlarida "olib kelganingni olib ket" tamoyili, ajratilgan konteynerlar va muntazam olib chiqish jadvali joriy etilsin; soyga oqova tashlash uchun javobgarlik kuchaytirilsin.

10. **Transchegaraviy hamkorlik.** Qirg'iziston bilan chegaradosh soylar havzasi bo'yicha yog'ingarchilik va suv sarfi haqida real vaqtda ma'lumot almashish mexanizmi yo'lga qo'yilsin.

11. **Sug'urta.** Faol turlar (trekking, toqqa chiqish, qishki sport) ishtirokchilari uchun baxtsiz hodisalardan sug'urta turmahsulot tarkibiga kiritilsin.

2-jadval. Taklif etilayotgan choralarning yo'nalishlar bo'yicha guruhlanishi

Sayyoh xavfsizligi	Tabiat xavfsizligi	Boshqaruv va hamkorlik
Erta ogohlantirish tizimi	Rekreatsion sig'im me'yorlari	Xavf xaritasi va yer ajratish tartibi
Marshrut pasportlari va belgilar	Chiqindilarni boshqarish	Sayyohlarni ro'yxatga olish
Qutqaruv va tibbiy postlar	Sel o'zanlarida qurilishni taqiqlash	Gidlarni sertifikatlash
Sug'urta	Oqova suv va yong'in nazorati	Transchegaraviy ma'lumot almashinuvi

Xulosa

Namangan viloyatida ekoturizm rivojlanayotgan hududlar bilan tabiiy xavf yuqori bo'lgan hududlar bir-biriga mos tushadi. Sel xavfi e'lon qilinadigan olti tumanning beshtasi viloyatning asosiy dam olish va ekoturizm markazlaridir. 2021-yilgi Kosonsoy fojiasi bu xavfni e'tiborsiz qoldirish qanday oqibatga olib kelishini ko'rsatdi.

Yirik loyihalar – Arashon, Qamchiq, Chodak – amalga oshirilishi bilan tog'li hududlardagi odamlar soni bir necha barobar ortadi. Shu bois xavfsizlik infratuzilmasi turizm obyektlaridan keyin emas, ular bilan bir vaqtda, loyihalash bosqichidayoq yaratilishi lozim. Xavf xaritasi, erta ogohlantirish, sig'im me'yorlari va malakali gidlar tizimi ekoturizmning barqaror rivojlanishi uchun asosiy shartdir.

Foydalanilgan manbalar

1. Namangan viloyati statistika boshqarmasi. Namangan viloyatida turizm va dam olishni rivojlanishi: press-reviz. <https://namstat.uz/images/Pres-Reliz/2026/Turizim2025.pdf>
2. Yuz.uz. FVV O'zbekistonning 9 hududida sel-suv toshqini xavfidan ogohlantirdi. <https://yuz.uz/uz/news/fvv-ozbekistonning-9-hududida-sel-suv-toshqini-xavfidan-ogohlantirdi>
3. Anhor.uz. 4–7-avgust kunlari tog'li hududlarda sel xavfi yuzaga kelishi mumkin. <https://anhor.uz/uzl/news/4-7-avgust-kunlari-tog-li-hududlarda-sel-va-toshqin/>
4. Tursunova, S. (2025). O 'zbekistonda ESG Tamoyillarining Ta'limga Integratsiyasi: Yutuqlar, Muammolar Va Istiqbollari. *Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnali*, 674426.
5. Kun.uz. Farg'ona vodiysining tog'li hududlarida sel xavfi saqlanib qolmoqda. 14.07.2021. <https://kun.uz/news/2021/07/14/fargona-vodiysining-togli-hududlarida-sel-xavfi-saqlanib-qolmoqda>
6. Baxromovna, T. S. **TEKNOLOGIK TA'LIM YO 'NALISHI TALABALARIGA MUTAXASSISLIK FANLARINI ESG–ISHGA ALOHIDA YONDASHUV TEKNOLOGIYASI ASOSIDA O 'QITISHNING DIDAKTIK-USLUBIY TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH.**
7. Kun.uz. Namangan: Yuksalish mahallasida sel xavfi hali arimadi. 21.07.2021. <https://kun.uz/news/2021/07/21/namangan-yuksalish-mahallasida-sel-xavfi-hali-arimadi-selxona-yoli-yopib-tashlangan>
8. Турсунова, Ш. Б. (2021). Олий таълим муассасаларида бўлажак технологик таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 824-830.
9. Anhor.uz. Tog'li hududlarda qor ko'chish xavfi e'lon qilindi. 2025-yil fevral. <https://anhor.uz/uzl/news/togli-hududlarda-qor-kochishi-xavfi-elon-qilindi/>

10. Anhor.uz. Namangan va Toshkent viloyatlarida qor ko'chish xavfi e'lon qilindi. <https://anhor.uz/uzl/news/namangan-va-toshkent-viloyatlarida-qor-ko-chish-xavfi-e-lon-qilindi/>
11. Турсунова, Ш. Б. (2022). БУЛАЖАК ТЕХНОЛОГИЯ ФАНИ УКИТУВЧИЛАРИНИ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШДА ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ. *MATERIALLARI TO'PLAMI*, 109.
12. O'zA. Namangan viloyati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantiriladi (2026-yil 11-iyundagi Prezident qarori sharhi). https://uza.uz/ar/posts/namangan-viloyati-ijtimoiy-iqtisodiy-rivojlantiriladi_870208